

Afslutning

Kapitalismen har undergået dramatiske forandringer i sin levetid.

Den oprindelige industribaserede kapitalisme havde stort set ikke brug for en finansiel sektor, for virksomhederne finansierede investeringerne ud af egen profit, og almindelige mennesker havde ikke et overskud at opspare.

I slutningen af 1800-tallet bryder selskabskapitalismen igennem, i første omgang i USA og England. Tidligere virksomheder var enkeltmandsejede og måtte derfor støtte sig på familieformuen, men med aktieselskaberne kunne flere kilder tappes. Aktiemarkedet, en central del af det finansielle marked, opstår. Samtidig stiger reallønnen op igennem 1900-tallet, hvilket muliggør opsparing. I Danmark var dette basis for en stor foreningsbaseret finansiel sektor, med sparekasser, realkreditforeninger og gensidige forsikringsselskaber; den var den finansielle overbygning på andelsbevægelsen, der inkarnerede en demokratisk markedsøkonomi, fordi man her, som i de finansielle foreninger, overvejende traf beslutninger efter princippet én person, én stemme.¹ Hele denne folkelige økonomi blev imidlertid selskabsgjort i 1980'erne og i Danmark, som overalt i Europa, fungerer den finansielle sektor nu efter rent kapitalistiske principper (hvis vi ser bort fra statens dækning af de større finansielle virksomheders tab).

Imidlertid var finanskapitalen i Europa, og frem for alt i Tyskland, tæt knyttet til virksomhederne, dermed til realøkonomien. De store banker og virksomheder ejede aktier hos hinanden og bankerne var repræsenteret i 'deres' virksomheder; samtidig havde disse industri-finansielle komplekser tætte forbindelser til regeringen; den samme organiserede kapitalisme (korporatisme) kendes fra Japan og Korea. Dette er i modsætning til systemet i USA og England, hvor virksomhederne var henvist til at sælge aktier og virksomhedsobligationer på det finansielle marked, når de skulle have penge til investeringer.

Den tyske model afvikles fra ca. 1985, da de store banker bryder forbindelsen til 'deres' virksomheder ved at sælge aktierne i dem og trække sig tilbage fra bestyrelserne; de bliver internationale investeringsbanker.² Også i Europa selvstændiggør finanskapitalen sig således i forhold til realøkonomien. Finansmarkedet råder overalt.

Men er det, ved nærmere eftertanke, et ægte marked, præget af fri konkurrence, hvor de ineffektive taber og går fallit? Dette er en forudsætning for at kunne hævde, at markedet inkarnerer økonomisk effektivitet og rationalitet. Problemet er her for det første at store spillere som internationale investeringsbanker og hedge-fonde har stor oligopolistisk magt over markedet, altså kun i mindre grad kontrolleres af dette. Og for det andet at selvsamme store spillere gør dette med statskassen i baglommen, for de er for vigtige for samfundsøkonomien til at de kan tillades at gå fallit.

Det giver et retfærdighedsproblem, for det er ikke oplagt hvorfor angiveligt private virksomheder kan inkassere profitten, når spekulationerne lykkes, men får dækket tabene af skatteyderne, når det går galt; gad vide hvor mange milliarder kroner statsgarantien er værd for aktionærene i Danske Bank? Men det betyder først og fremmest at den moderne kapitalisme er blevet dybt ineffektiv, eftersom nævnte spillere ikke har nogen grund til at sky risikable investeringer; de vinder jo, hvis solen skinner og taber ikke, hvis det regner. Ustabilitet, for ikke at sige finansielle og dermed realøkonomiske katastrofer, er derfor indbygget i den moderne form for statsstøttet finanskapitalisme. Samtidig betyder de ulige konkurrencevilkår, at de små og mellemstore banker bliver udkonkurreret (denne monopoliseringsproces er godt på vej i Danmark, især her under krisen), således at markedsindslaget i den finansielle sektor udtyndes.

Finanskapitalen stortrives under krisen. Det lover ikke godt for realøkonomien.

Hvordan er udsigterne for den europæiske økonomi på lidt kortere sigt?

I skrivende stund ser det ud som om den *finansielle side af krisen* er under kontrol. Sydeuropas gæld finansieres gennem ECB's ubegrænsede opkøb af landenes statsobligationer; Grækenland er i

realiteten gået fallit, i den forstand at landet ikke selv kan betale sine regninger, men det holdes flydende og forbliver formentlig i Euro-systemet. Og i Nordeuropa polstres bankerne af ECB's lempelige pengepolitik, uden at dette dog har affødt øgede bankudlån til erhvervslivet, så de private investeringer ligger stadig underdrejet.

Bl. a. derfor går det stadig ned ad bakke for *realøkonomien*, med ingen eller negativ vækst, og med stigende arbejdsløshed, især i Sydeuropa. Overalt i Euro-zonen og omegn (herunder Danmark). Hvis nedskæringspolitikken fastholdes, vil denne negative udvikling formentlig fortsætte, omend man naturligvis kan håbe på at et opsving i USA trækker Europa op.

Denne udvikling er næppe stabil.

Det er i realiteten alene ECB, der holder Euro-zonen oven vande, men den enorme pengeudpumpning må på et tidspunkt give stor inflation eller frygt herfor. Hvis ECB slår bak, falder hele korthuset sammen. Det eneste økonomiske lyspunkt er, at Sydeuropas udenrigsøkonomiske underskud er indsnævret, især fordi de under krisen ikke har råd til at importere så meget. Så det betalingsbalanceproblem, der var en vigtig faktor bag krisen (jf. Kapitel 2), synes i gang med at blive repareret.

På det politiske niveau kan man frygte, at forværringen af krisen vil give yderligere styrke til nationalistiske og fremmedfjendske kræfter, især fordi venstrealternativet stadig står svagt, undtagen i Grækenland (Syriza). Det kan føre til politisk motiveret udtræden af Euroen.

Mere generelt var og er Euroen en ustabil konstruktion, med fælles pengepolitik, men national finanspolitik. På længere sigt må Euroen derfor enten opgives, måske i form af en opdeling mellem en nordlig og en sydlig valutaunion, eller der må indføres fælles finanspolitik. Det vil i realiteten indebære en politisk union, altså Europas Forenede Stater. Finanspagten og idéerne om en bankunion peger i denne retning. Men tyskerne og andre er tøvende, for nok vil fælles finanspolitik give mere kontrol med 'uansvarlige' sydeuropæere, men den anden side af mønten er at det også vil betyde øget nordeuropæisk ansvar for Sydeuropas økonomi, altså overførsel af store midler (som fra København til Bornholm og Lolland). Og lige så meget som Tyskland ønsker politisk union, lige så meget afskyr de at finansiere andre lande. Efter det tyske valg i september 2013 får vi nok nogle klarere indikationer af, i hvilken retning Europa vil bevæge sig.

Som det er fremgået finder jeg ikke den herskende økonomiske politik hverken 'ansvarlig', 'saglig' eller 'nødvendig'.

Alternativet er Keynesianisme på kort sigt og socialisme på længere sigt.

En ekspansiv finanspolitik er nødvendig, hvis man vil øge vækst og beskæftigelse. Kun det offentlige kan med sikkerhed virkeliggøre disse målsætninger. Den herskende politik, ikke mindst i Danmark, satser på at *lokke* forbrugerne, virksomhederne og bankerne, til at øge efterspørgslen, men uden resultat, af den simple grund at der er krise og derfor ingen tillid til fremtiden; i den private sektor holder alle på pengene, hvilket er fuldt forståeligt. Kun det offentlige kan *beslutte* at ansætte flere lærere, sosuer osv; at iværksætte store investeringer i fx fysisk og elektronisk infrastruktur eller i miljøteknologi; eller at hæve overførselsindkomster og lønnen for offentligt ansatte. Således at der atter kan komme købekraft i økonomien. Hvis man frygter øget offentlig gæld, kan man beskutte de enorme indkomster, der ligger sterile hen hos bankerne, de store selskaber og de rige.

Keynesianisme styrker den demokratiske sektor, vel at mærke hvis den ekspansive finanspolitik tager form af øgede offentlige udgifter (og ikke lavere skatter, der ville styrke den kapitalistisk dominerede sektor).

Men en sådan politik risikerer meget let at blive udsat for finanskapitalens praktiske veto (kapitalflugt), således som Mitterand oplevede det i begyndelsen af 80'erne. Derfor er det nødvendigt at påbegynde kapitalregulering, først og fremmest af kapitalbevægelser ind og ud af landet. Af nød, men også af lyst, for det vil være de første skridt i retning af socialisme, hvor

fællesskabet på demokratisk vis træffer de større økonomiske beslutninger, ikke mindst af finansiell karakter, fx offentlige repræsentanter i de større banker, med pligt til at veto'e spekulation og ret til at udlåne til fornuftige foretagender af fx miljømæssig art.

Intet vigtigt kan gennemføres, før demokratiet i det mindste er begyndt at fravriste kapitalen magten. Men derefter er vejen banet for at rulle nyliberalismen tilbage, med stop for privatiseringer og udliciteringer, for kommercialiseringen af den offentlige sektor (ikke mindst universiteterne) og for det fleksible arbejdsmarked. Men også positive strukturreformer – et ord der ellers kan få blodet til at fryse til is – såsom virksomhedsdemokrati, lovfæstet ret til et meningsfuldt arbejdstilbud eller måske antimonopollovgivning, der fratager de store selskabet magten over markedet.

Imidlertid er det klart, at det vil være vanskeligt for et enkelt europæisk land at gennemføre et sådan kursskifte alene. Det enkelte land kan ganske vist ansætte flere i det offentlige og i det hele taget øge de offentlige udgifter, men noget af multiplikatoreffekten fra den øgede købekraft vil forsvinde til udlandet (i Danmark bruges halvdelen af købekraften på importvarer). Land A ønsker at de *andre* lande gennemfører en ekspansiv finanspolitik, så man kan eksportere mere til dem, men frygter måske kapitalens reaktion, hvis man selv fører en sådan politik; derfor er international koordination vigtig, og som vi så i Kapitel 2 blev den faktisk praktiseret på globalt plan i 2008/09. Så det *kan* lade sig gøre.

Når det gælder mere dybtgående socialistiske reformer, er det endnu mere oplagt at et enkelt, mindre land ikke kan gøre meget isoleret. Hele EU systemet ville fx falde over Danmark, hvis vi fik en regering, der var virkelig rød. Derfor må EU først gøres rødt, begyndende med en forvandling af det Indre Marked fra kapitalens legeplads til genstand for politisk regulering.

Der har ikke været meget om miljø i denne bog, især fordi det ikke er min hjemmebane, men her til slut er et par ord på sin plads.³

Den økonomiske krise har været skidt for miljøet, for når krisen banker på, kaster politikerne alt hvad de har i hænderne af langsigtede målsætninger. Det gælder i EU, men også globalt, hvor store konferencer ikke synes at flytte noget. Under en krise er der ikke råd til miljøhensyn, på samme måde som fattige og fattige lande tænker på mad i dag og ikke levevilkårene om en måned eller et år.

På den anden side har den økonomiske krise været godt for miljøet, fordi manglen på vækst har reduceret CO₂-udledningerne i EU.⁴ Øget vækst giver øgede klimaproblemer, og det eneste, der virkelig hjælper på dette område, er økonomiske katastrofer, fx bidrog det økonomiske sammenbrud i Rusland i 90'erne mere til løsning af klimaproblemerne end 100 miljøkonferencer. Der er ingen afkobling mellem vækst og miljø, dvs. 'grøn vækst' eksisterer ikke.⁵

Dette er den barske kendsgerning, og derfor er det store problem i vore dage, at slippe ud af dette dilemma, hvor vi må vælge mellem økonomi og økologi, mellem at ofre de arbejdsløse eller ofre klodens fremtid. Er der metoder til at afskaffe eller i det mindste afbøde dette dilemma mellem arbejdspladser og miljø?

En *Keynesiansk finanspolitik*, med øgede offentlige udgifter, vil betyde en omprioritering fra privat til offentlig produktion, især hvis den finansieres med øgede skatter. Dette er i sig selv til gavn for miljøet. Service er langt mindre miljøbelastende end produktion af fysiske varer, og her træffer det sig sådan, at mens vareproduktion spiller en stor rolle i den private sektor, tager offentlig produktion altovervejende form af service (tjenesteydelser). En effektiv beskæftigelsespolitik går således hånd i hånd med en miljøansvarlig politik.

Videre bør der gennemføres en omfattende *deling af arbejdet*, således at de, der er ved at bukke under af stress, afgiver nogle af deres arbejdsopgaver til de arbejdsløse. Dette indgik som et element i socialdemokratiets krisepolitik i 30'erne; som nævnt i Kapitel 3 gennemførte Stauning i 1938 længere ferie, tidligere pensionering samt grænser for overarbejde, dvs. man satsede på at begrænse de beskæftigedes arbejdsudbud (hvor politikerne – socialdemokrater eller liberale – i dag gennemfører præcist den modsatte politik). Dette er en win-win-win politik: Det samlede arbejde,

dermed produktion, øges ikke, til gavn for miljøet; de beskæftigede får mere fritid og mindre stress; og de arbejdsløse får arbejde.

På længere sigt er socialisme en nødvendighed, for så længe profitmotivet er i højsædet, må andre målsætninger såsom miljø eller for den sags skyld beskæftigelse nødvendigvis blive nedprioriteret. En demokratisk organisering af økonomien er den nødvendige forudsætning for at der tages hånd om miljøproblemerne (men ikke en tilstrækkelig forudsætning, for vi kender jo ikke på forhånd flertallets prioriteringer).⁶

Til slut: Det ville være tragisk, hvis den stigende nationalisme resulterer i en opløsning af det europæiske fællesskab. Men det vil også være tragisk, hvis resultatet af krisen bliver en benhård nyliberal politik, styret med hård hånd fra Bruxelles og Tyskland; det vil gå ud over både demokratiet og almindelige menneskers levevilkår.

Krisen for kapitalismen er blevet en krise for EU og især for Euroen, men kriser bør ikke gå ubrugte hen. De bør bruges til en radikal omformning af EU i demokratisk retning, og den første forudsætning herfor er at finanskapitalen sættes fra magten ved at annullere den mere end 30 år gamle kapitalliberalisering.

Noter

- 1 Lundkvist, 2010.
- 2 Streeck, 2009: 77ff.
- 3 Nærmere i Lundkvist, 2011.
- 4 Nielsen, 2012: 95.
- 5 Nielsen, 2012.
- 6 Kommunistisk produktion var om muligt mere miljøbelastende end kapitalistisk. Det er imidlertid irrelevant her, for uanset om man vil karakterisere Sovjetunionen som socialistisk eller ej (det negative kriterium, nemlig at produktionsmidlerne ikke var i privat eje, var opfyldt), var systemet naturligvis ikke demokratisk.